

לעילוי נשמה
הרב חפץ בן אסתר זצ"ל

פרשת שמות – שבת מברכים

חידושי תורה ושאלות מ - א' ועד ת' על פרשת השבוע ועניינא דיומא מהמפרשים מדרשים וכד'

התשובות מסודרות לפי סדר א-ב

בפרשה 124 פסוקים = הודו לי-הנה פני טוב

שבת מברכים חודש שבט

לא יבקר בין טוב לרע ולא ימירנו ואם המר ימירנו והיה הוא ותמורתו יהיה קדש לא ינאל. (ויקרא כו לג) ההווייה של חודש שבט היא: ה.י.ו.ה.

מולד חודש שבט יהיה ביום חמישי בשעה 8, 45 דקות ו 4 חלקים

חודש שבט מוזכר פעם אחת בתנ"ך, בספר זכריה (א ז): ביום עשירי וארבעה לעשתי עשר חודש הוא חודש שבט בשנת שתים לדרגוש הנה דבר הנה אל זכריה בן ברכיהו בן עדוא הנביא לאמר. שבט ראשי תיבות שנתבשר וטובות. מזל חודש שבט הוא מזל דלי, על שם הפסוק (במדבר כד ז): יזל מים מדליו, כדי לרמוז שחודש זה חל בסוף תקופת הגשמים והוא מסמל את הבורות המלאים והדליים שבהם שואבים את המים כדי להשקות את העצים והנטיעות. בט"ו בשבט (ולפי בית שמאי בא' בו), חל ראש השנה לאילן לעניין מעשרות, כדי לדעת אם לעשר מעשר שני או מעשר עני ולדעת לאן לשייך את הפירות שחנטו. אי אפשר לתרום מפירות של שנה שעברה על פירות של שנה זו, ואם תרם אינה תרומה. ותפתח ותראהו את הילד (ב ז) ילד אותיות דלי מזל חודש שבט. ראתה שעתיד משה רבינו לומר לישראל תורה ברי"ח שבט. דכתיב בעשתי עשר חודש באחד לחודש. הואיל משה באר את התורה הזאת (דברים א ג-ה) (צמח צדיק)

ואלה שמות בני ישראל הנבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו. (שמות א א) ר"ת ואדם אשר לומד הסדר שנים מקרא ואחד תרגום בקול נעים ישר יהיה שנים רבות ארוכים לעולם. (ברכות ה:). (בעה"ט) וחייב אדם לקרות הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, בטעמי ניגונה יקראנה, ישמח שמחה רבה אם למדה, העוסק בתלמוד אינו ירא מהעונשין, מכל צרות רבות יוצלו משני התורה, א"נ מלמדי התינוקות אל תלמדו יחידים עשו קיבוץ בלימודכם, אז יתקיים שינוכם, והלמד בלילה יתענג תמיד ויבורך, בחסד א-להים ובטובותיו. (רבינו אפרים)

והוא ע"פ דברי הגמרא (ברכות ה). אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי: לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום, ואפילו "עטרות ודיבן". שקל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו. פרש"י - אפילו עטרות ודיבן שאין בו תרגום שצריך לקרותו שלשה פעמים בעברי. פירש רבינו בחיי - ולכך אמרו רז"ל בברכות לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודיבן, הזכיר הכתוב הזה לפי שיש בהן שמות של ע"ז, שלא תאמר כיון שהתרגום הוא פירושו הכתוב אין לנו לתרגם הפסוק הזה כי יש בו זכרון ע"ז, ועל כן באו החכמים לומר שאף בפסוק הזה ראוי להזכירו שלא להקל בו. וכן איתא בשו"ע (או"ח רפה א-ד) אף על פי שאדם שומע כל התורה כולה כל שבת בצבור, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע פרשת אותו השבוע שנים מקרא ואחד תרגום, אפילו עטרות ודיבן. אם למד הפרשה בפירושו רש"י - חשוב כמו תרגום. וירא שמים יקרא תרגום וגם פירושו רש"י. מצוה מן המובחר שישלים אותה קודם שיאכל בשבת. ואם לא השלים קודם אכילה - ישלים אחר אכילה עד המנחה. ויש אומרים: עד רביעי בשבת. ויש אומרים: עד שמיני עצרת. וכתב המשנ"ב (שם סק"ט) וכדאיתא במדרש שציווה רבי את בניו אל תאכלו לחם בשבת עד שתגמרו את כל הפרשה. ומ"מ פשוט דאין לעכב מחמת זה האכילה עד אחר הצות וכדלקמן בסימן רפ"ח דזהו רק מצוה בעלמא ולכתחילה מהנכון אם לא קרא שנים מקרא ואחד תרגום בע"ש להשכים בשבת בבקר ולקרא השמו"ת קודם הליכתו לבהכ"נ [כן איתא באור זרוע ריש הלכות שבת וכ"מ בתר"י ריש ברכות ע"ש]. חז"ל רמזו במילה שמות לשלושת המצוות: שבת, מילה ותפילין. מיוחדות הן שלוש מצוות אלו בכך שנקראו 'אות' - סימן לקשר שבין ישראל לאבינו שבשמים. בשבת כתיב: פי אות הוא ביני וביניכם (שמות לא יג). במילה כתיב וקנה לאות ברית ביני וביניכם. (בראשית יז יא) בתפילין כתיב וקנה לך לאות על ידך (שמות יג ט)

שושבי"ם - הפרשיות שקוראים בהם את עניין ירידתם של בני ישראל למצרים גאולתם וקבלת התורה. והוא כינוי לשישה שבועות שבהם קוראים את שש הפרשות הראשונות בספר שמות: שמות, וארא, בא, בשלה, יתרו, משפטים. תקופה זו מתחילה כשבועיים אחרי חנוכה ומסתיימת לקראת ראש חודש אדר. בשנה מעוברת תקופה זו מתארכת אל תוך חודש אדר ונקראת שושבי"ם ת"ת על שם שתי הפרשות הבאות: תרומה, תצוה. וי"א שהעיקר הוא בשנה מעוברת. ע"פ המקובלים הימים הללו הם זמן מסוגל לתיקון החטאים והעוונות, לכל שבוע יכולת לתקן עוון מסוים באופן מפורט: שמות - תיקון הברית נקרא גם תיקון שישים ריבוא; וארא - תיקון נידה; בא - תיקון גויה; בשלה - תיקון כעס; יתרו - תיקון גאווה; משפטים - תיקון כיבוד אב ואם. ישנו מנהג לצום בימי השושבי"ם או בחלקם. כן קיים מנהג לקיים בימים אלו תענית דיבור. ימי השושבי"ם מסוגלים לפדיון התעניות גם בכסף שיינתן לצדקה. את הפדיון לתענית עורכים בתפילת מנחה של השבוע המתאים ובה מוסיפים את תפילת 'עננו' של הרש"ש. שיעור פדיון תענית - פ"ד תעניות, וכן על שיעור פדיון עבור תיקון כל העוונות, שיש הנהגים לעשות בימי השושבי"ם. כתב הרמ"א (או"ח סי' של"ד סי' כ"ז): אם עבר וחילל צריך להתענות ארבעים יום שני וחמישי, ולא ישתה יין, ולא יאכל בשר, וייתן במקום חטאת י"ח פשיטים לצדקה. ואם ירצה לפדות התענית, ייתן בעד כל יום שנים עשר פשיטים לצדקה. כתב ה'ירור הלכה' (קמא או"ח סי' של"ד, עמ' קפ"א) ששיעור פדיון תענית להלכה הוא 12.8 גרם כסף נקי. ושיעור י"ח פשיטים (סלע) שכתב הרמ"א בס"ל של"ד, שיש לתת במקום חטאת הוא 19.2 גרם. ומי שדחוק ביותר, יכול להקל בתענית בשיעור 0.54 גרם כסף בקירוב, מפני שמחשבים שני שלישי מעה ולא שני שלישי סלע. ישנם חסידיות שהעדיפו להמיר את התעניות בלימוד תורה חמש שעות ברציפות, ללא הפסקה באוכל, שתייה או דיבור. בישיבת חסידות סלונים (ישיבת בית אברהם) נהוג ללמוד בימי השושבי"ם מדי יום פעמיים 5 שעות ברציפות ופעם נוספת 3 שעות ברציפות.

ואלה שמות בני ישראל הנבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו. (שמות א א) ר"ת ואדם אשר לומד הסדר שנים מקרא ואחד תרגום בקול נעים ישר יהיה שנים רבות ארוכים לעולם. (ברכות ה:). (בעה"ט) וחייב אדם לקרות הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, בטעמי ניגונה יקראנה, ישמח שמחה רבה אם למדה, העוסק בתלמוד אינו ירא מהעונשין, מכל צרות רבות יוצלו משני התורה, א"נ מלמדי התינוקות אל תלמדו יחידים עשו קיבוץ בלימודכם, אז יתקיים שינוכם, והלמד בלילה יתענג תמיד ויבורך, בחסד א-להים ובטובותיו. (רבינו אפרים)

שאלות

- א. **וַיֹּאמֶר לְרִשְׁעֵי לְמַה תִּכְהוּ רַעְפָּה** (ב ג) פרש"י – ["למה הכית" לא נאמר אלא "למה תכה"] אף על פי ש'לא' הפהו נקרא רשע בהקמת יד. (סנהדרין נח :)
איזה איסור יש בהרמת יד על חבירו הלא עדיין לא הכהו ולא עבר על לאו, ואין אדם נקרא רשע אלא כשעבר על לאו שיש בו מלקות.
- ב. איתא בגמרא (יומא פה:) מניין לפקועם נפש שדוחה את השבת? ומה מילה שהיא אחד מפאתים וארבעים ושמונה איברים שפאדם דוחה את השבת קל וחומר לכל גופו שדוחה את השבת. פירש רבינו חננאל - מצאנו שהמלך התינוק מצילו מן המיתה. מאליעזר בנו של משה רבינו שנא' **וַיְהִי בְדָרְדָר בְּמַלְוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְ-הוָה וַיִּבְקֶשׁ הַמֵּיתוֹ**. (ד כד) **וַיִּבְקֶשׁ הַמֵּיתוֹ** לתינוק מפני שנתעצלה אמו ולא מלה אותו וכיון שהרגישה מלה אותו וקראתו **חַתָּן דָּמִים**. והצילו מן המיתה שנא' **וַיִּרְף מַמְנוֹ**. פ"י **וַיִּרְף** חולי המות מאתו מן התינוק. **לכאורה** קשה שהרי אישה פטורה מלמול את בנה, כדאיתא בגמרא (קידושין כט.) **כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱתוֹ אֶ-לֹהִים** (בראשית כא ד) – אותו ולא אותה.
- ג. כינוי נוסף לחומש שמות.
- ד. **וַתִּקַּח צִפְרָה צֵר וַתִּכְרַת אֶת עֲרֵלַת בְּנֵה וַתַּגַּע לְרַגְלָיו** (ד כה) כתב הטור (הלכות מילה יו"ד סי' רס"ב) בכל מלין אפילו בצור ובזכוכית ובכל דבר הכורת, מצוה מן המוכרח למול בברזל, בין בסכין בין במספרים, ו'נהגו כל ישראל למול בסכין'. ומה טעם שנהגו למול דווקא בסכין.
- ה. **וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֶהְרֵן אֶחִידְךָ הַלְוִי** (ד יד) פרש"י - ש'הנה עמיד להיות [אֶהְרֵן] לוי ולא פהן, ונפקהנה הייתי אומר לצאת מקדו. מעתה לא יהיה פן, אלא הוא יהיה פהן ואתה הלווי, ש'נאמר: **וּמִשָּׁה אִישׁ הָאֶ-לֹהִים בְּנִיוֹ קָרָאוּ עַל שִׁבְטֵי הַלְוִי** (דה"א כג, יד) (זבחים ק"ב ע"א). לכאורה כיצד יכול להיות שהכהונה היתה למשה, הלא הכהונה תלויה בבכורות ואהרון בכור היה ולא משה.
- ו. ראייה בפרשתנו לשכרם הגדול של גומלי חסדים.
- ז. מה הטעם שמצווה לחזור בקידוש אחר יין אדום בליל פסח לעומת יין לבן, ובשאר שבתות וימים טובים לא, והקשר לפרשתנו.
- ז. **וַיִּלְךָ מִשָּׁה וַיִּשָּׁב אֶל יֵתֵר חֲתָנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֲלֶכָה נָא וְאֲשׁוּבָה אֵל אֶחִי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאַרְאֶה הַעֲוֹדִם חַיִּים וַיֹּאמֶר יֵתֵרוֹ לְמִשָּׁה לֵךְ לְשִׁלּוֹם**. וַיֹּאמֶר יְ-הוָה **אֶל מִשָּׁה בְּמִדְבַר לֵךְ שָׁב מִצְרַיִם כִּי מָתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת נַפְשְׁךָ** רק אחרי שהסכים ללכת למצרים, ולכאורה היה לו לומר לו על כך בהתחלה.
- ח. **וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֵד בֵּן וַתִּרְאֶה אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא וַתַּצְפְּנֵהוּ שְׁלִישֵׁה יָרְחִים**. (ב ב) מה הטעם שנהגו לומר בברית המילה פעמיים את הפסוק **הוֹדוּ לִי-הוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ**. (תהלים קיח א).
- ט. **וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֵד בֵּן וַתִּרְאֶה אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא וַתַּצְפְּנֵהוּ שְׁלִישֵׁה יָרְחִים**. (שמות ב ב). איתא בגמרא (סוטה יב.) אחרים אומרים מלמד שנולד מהול. היכן רמוז בפסוק ש'משה נולד מהול. איך נקרא אדם שאינו מהול [מלבד ערל].
- י. **לֹא תֹאסְפוּן לַתֵּת תְּבֹן לְעַם לְלַבֵּן הַלְבָנִים כַּתְמוּל שְׁלִשְׁם הֵם וַלְכוּ וְקִשְׁשׁוּ לָהֶם תְּבֹן**. (ה ז) מדוע נכתב **תֹּאסְפוּן** באות א', לכאורה היא מיותרת. כמה זמן נמשכה גזירתו של פרעה שלא לתת תבן לבני ישראל.
- כ. **וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפֶרֶף** (א יג) איתא בגמרא (פסחים ט.) למה נמשלו מצריים פמרו? לומר לך: מה מרור זה שתחילתו רך וסופו קשה, אף מצריים תחילתן רכה וסופן קשה. מה הטעם שאנו עושים זכר למרור שתחילתו רך, הרי אין לנו להזכיר רק את המרירות וקושי השעבוד במצרים.
- ל. **וַתִּקַּח צִפְרָה צֵר וַתִּכְרַת אֶת עֲרֵלַת בְּנֵה וַתַּגַּע לְרַגְלָיו** (ד כה) צר הוא אבן חד, דכתיב ו'שמן מחלמיש צור (דברים לב יג) פרש"י – תקפו ותקו של סלע. וכן בפסוק **וַהֲרִיתָ בְּצִוּר** (שמות יז 1). מה הטעם לקחה צפורה צור ולא סכין, והרי מצוה מן המוכרח לחתוך בסכין.
- ל. בקידוש של שבת אנו אומרים: זכרון למעשה בראשית, תחלה למקראי קדש, זכר ליציאת מצרים - מה הטעם שמזכירים זכר ליציאת מצרים, והרי השבת קיימת ועומדת מששת ימי בראשית.
- מ. **וַיִּתֵּר אֶף יְ-הוָה בְּמִשָּׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֶהְרֵן אֶחִידְךָ הַלְוִי יְדַעְתִּי כִּי דַבָּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה הוּא יֹצֵא לְקִרְאָתְךָ וְרָאֶךָ וְשָׁמַח בְּלִבּוֹ**. (ד יד) לכאורה המילה הלווי מיותרת. אם הוא אחיד בוודאי שהוא לוי.
- נ. **וַיִּפֶן פֶּה וַכֵּה וַיִּרְאֶה כִּי אֵין אִישׁ וַיִּפֶן אֶת הַמִּצְרִי וַיִּשְׁמְנֵהוּ בַחֹל**. (ב יב) מה הטעם שמשמיע שהטמינו בחול, באיזה מרחק הטמין משה את המצרי בחול.
- ס. **וַתִּתְּצֵב אַחֲתוֹ מִרְחֵק לְדַעַה מַה יַּעֲשֶׂה לוֹ**. (שמות ב ד) איתא בגמרא (סוטה ט:) מרקים המתינה למשה שעה אחת, ש'נאמר: **וַתִּתְּצֵב אַחֲתוֹ מִרְחֵק** — לפיכך נתעכבו לה ישראל שבעה ימים במדבר, ש'נאמר: **וַהֲעַם לֹא נָסַע עַד הָאֶסֶף מִרְיָם**. איתא בחז"ל - אין הכוונה לשעה אלא לכשליש שעה, כי בשבעה ימים יש מאה שישים ושמונה שעות, וכשנחלקן לחמש מאות נקבל שליש שעה בקירוב. (כ 20 דקות) (ברכת אשר עה"ת). לכאורה מה החידוש שהמתינה למשה הרי בטבע העולם האחות ודאי מתעניינת בשלום אחיה.
- ס. מה הטעם שקוראים למי שמחזיק את התינוק על ברכיו 'סנדק'.
- ע. **וַיֹּאמֶר יְ-הוָה לוֹ עוֹד הֲבֵא נָא יָדְךָ בְּחִיקְךָ וַיִּבֵּא יָדוֹ בְּחִיקוֹ וַיּוֹצֵאֵהוּ וְהִנֵּה יָדוֹ מִצְרַעַת כַּשָּׁלֵג**. (ד ו) ידו משמע יד אחת. מה הטעם דאיתא בחז"ל שיד שמאל לקתה בצרעת ולא ימין.
- פ. **וַרְאִיתָן עַל הָאֲבָנִים אִם בֵּן הוּא וְהִמַּתָּן אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְהִיָּה**. (א טז) מה הסימן שמסר להם פרעה לדעת לפני הלידה בבטן אמו אם זה בן או בת.
- פ. **וַתֹּאמֶר כִּי חַתָּן דָּמִים אֲתָה לִי וַיִּרְף מַמְנוֹ אִזְ אֲמַרְהָ חַתָּן דָּמִים לְמוֹלַת**. (ד כו) מה הטעם שנאמר **לְמוֹלַת** בלשון רבים, היה לה לומר **לְמוֹלַת**. ועוד הרי כבר אמרה **כִּי חַתָּן דָּמִים אֲתָה לִי**. (ד כה)
- צ. **וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיִמָּה אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ**. (שמות א א) מה הטעם שפתח את חומש שמות בו' החיבור במילת **וְאֵלֶּה**.
- ק. **וַיִּקַּח מִשָּׁה אֶת אֲשֶׁתוֹ וְאֵת בְּנֵיוֹ וַיִּרְכָּבֶם עַל הַחֲמֹר** (ד כ) מה הטעם ש'משה הקדים את אשתו לפני בניו, ואצל יעקב נאמר **וַיִּקַּם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת בְּנָיו וְאֵת נְשָׁיו עַל הַגְּמָלִים** (לא יז) שהקדים את בניו לנשותיו.
- ר. **וַיִּזְעַקוּ וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל הָאֶ-לֹהִים מִן הָעֶבֶדָּה**. (ב כג) איתא במדרש - אמר רבי יוחנן: עשרה לשונות נקראת תפילה ואלו הן: שועה, צעקה, נאקה, רנה, פגיעה, ביצור, קריאה, ניפול, ופילול, ותחנונים. (דברים רבה ב, א). מה ההבדל בין שועה לצעקה. וכן בפסוק **עַד אָנֹכָה יְ-הוָה שׁוֹעֲתִי** ולא **תִּשְׁמַע אֲזַעַק** אלא **תִּשְׁמַע אֲזַעַק** (חבקוק א ב).
- ש. **וַתִּרְדַּ בַּת פְּרַעֲהָ לְרַחֵץ עַל הַיָּאֵר וַנַּעֲרַתֶּיהָ הִלְכַת עַל יַד הַיָּאֵר וַתִּרְאֶה אֶת הַתְּבַכָּה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אֶמְתָּהּ וַתִּקְחֶהָ** (ב ה). מה הטעם דאיתא בחז"ל שנשתרבה אמתה ס' אמה.
- ת. **הִלְהַרְגֵנִי אֲתָה אֲמַר כַּאֲשֶׁר הִרְגַתְּ אֶת הַמִּצְרִי** (ב יד) פרש"י - מכאן אנו למדים ש'הרגו בשם המפרכש (שמו"ר א כט) באיזה שם הרג משה את המצרי.

תשובות

- א. אונאת דברים היא – והוא לאו דאורייתא, דכתיב **וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ** (ויקרא כה יז) לפי שעצם הרמת היד גורם לחברו פחד ובושה לפיכך נקרא רשע. (שו"ת ברית יעקב) כתב הכלי יקר – ומשה ראה שני עברים נצים בחרופים וגידופים, ואם כן, שניהם רשעים, כי מידת הצדיקים להיות מן הנעלבים ואינם עולבים, שומעים קול מחרף ואינם משיבין. וקראו **רָעָף** – רשע כמותך ממש, כי באותו מום שאתה פוסל ומכהו בשוט לשונך, ודאי אותו מום נמצא גם בך, כי הפוסל במומו פוסל. על כן אמר **לְמַה תִּקְהָ רָעָף**, כי הוא רעך במום זה.*
- ב. בית דין מחייבים למול כמו האב כשיעבור היום השמיני. מה שנשים אינם חייבות למול את בניהם היינו שאין עליהם חיוב יותר מכל ישראל, אבל חיוב ככל ישראל יש עליהם. ומכוח בית הדין היא חייבת למולו. (שו"ת ציץ אליעזר)
- ג. ספר גלות וגאולה – לפי שבו מסופר על שעבוד בני"ב במצרים וניסי גאולתם. (רמב"ן)
- ד. דוד הרג את גלית בחמשה חלוקי נחל שהפכו לאחת, והיה כובע נחושת על ראשו, א"ל הקב"ה לברזל תרכך עצמך שתכנס בך האבן, ואעשה לך חלק בקדושה, זו אומל של מילה וסכין של שחיטה, וזה אחד הדברים שהשליט הקב"ה הרך בקשה. (ילקוט"ש יהושע רמז טו)*
- ה. הפילה אמו קודם שנולד אהרון והוא אינו בכור, כך שאין נפק"מ אם יהא אהרון או משה כי שניהם אינם בכורות. (אמרי נועם) א"נ מרים נולדה קודם אהרון ומשה.* א"נ פרש"י (ב א) וְאֵף הִיא נִקְפְּקָה לְהִיּוֹת נֶעְרָה, וּבַת מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה הָיְתָה. מאחר וחזרה לנעוריה נחשב ככור וראוי היה לכהונה.
- ו. **וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן הַמַּיִם מָשִׁיתָהוּ**. (ב י) איתא במדרש מכאן אתה למד שכן של גומלי חסדים, אף על פי שהרבה שמות היו לו למשה [ואלו הם: ירד, חבר, יקותיאל, אביגדור, אבי סוכו, אבי זנוח, טוביה, שמעיה, לוי, משה (מגילה יג)]. לא נקבע לו שם בכל התורה אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה, ואף הקב"ה לא קרא בשם אחר. (שמו"ר א כו)
- ז. זכר לדבר שהיה פרעה שוחט תינוקות כשנצטרע. (אור זרוע ה' פסחים סימן רנו) דכתיב **וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָחֲזוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הַעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ** (ב כג) תרגום יונתן – וְאֶתְפָּתַשׂ מֶלֶךְ מִצְרַיִם וּפְקִידֵי לְקַטְלָא בּוֹכְרֵיָא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִינָן לְמַסְחֵי בְּאֲדָמִיהוֹן. וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם. פרש"י – נֶצְטָרַע, וְהָיָה שׁוֹחֵט תִּינוּקוֹת יִשְׂרָאֵל וְרוֹחֵץ בְּדָמָם. (שמו"ר א לד). וכן דכתיב **אֶל תֵּרָא יָיִן כִּי יִתְאָדָם, כִּי יִתֵּן כַּפּוֹס עֵינָיו**. (משלי כג לא)*
- ז. זכות המסירות נפש של משה שהסכים ללכת אע"פ שדתו ואבירם מתנכלים לו יעמוד לו שיצליח בדרך, לפיכך לא אמר לו בתחילה, לאחר שכבר הסכים ללכת אמר לו שאין לו מה לירא מהם. (טעמא דקרא)
- ח. חבוש היה התינוק בבטן אימו ואין לך יוצא מבית האסורים יותר מזה לפיכך מודים ומשבחים בעבורו. (הרא"ש סוף פרשת לך לך) ואמו היתה חולה ונתרפאה לפיכך אומרים את הפסוק פעמיים. לפי שארבעה צריכים להודות ר"ת **חיים** – חבוש, ים, ייסורים, מדבר. פעמיים כנגד חבוש וייסורים. א"נ בעבור המילה אנו ניצולים מדינה של גיהנם (טעמי המנהגים בשם מהר"ל) א"נ לפי שנאמר **כִּי טוֹב** על משה רבינו שנולד מהול, לפיכך נהגו העם לומר **הודו לי-הנה כי טוב** על המילה (הזקוני).*
- ט. טבל נקרא אדם שלא מהול – לפי שהערלה באדם היא כמו תרומה שמפרישים מן הטבל. טבל מלשון 'טב-לא' היינו לא טוב. לפי שכל זמן שהוא טבל נקרא לא טוב. וכתיב אצל משה **וַתֵּרָא אוֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא** אלא ודאי שנולד מהול. (מדרש יהונתן בשם עוללות אפרים)
- י. יום אחד בלבד נמשכה גזרתו של פרעה שלא לתת תבן לבני ישראל. והוא מרוז במילה **תֹּאסְפוּן** בתוספת האות **א'**. (רבינו בחיי בשם רבינו חננאל)
- כ. כואב לאדם יותר שמי שהיה אוהבו והיטיב עימו נהפך פתאום לאויב ומיצר לו, יותר ממי שהיה אויבו תמיד. המצרים שהיו תחילה מיטיבים עם בני יעקב, נהפכו ושעבדו אותם בכרך, לפיכך כאב להם הרבה יותר מאשר מעולם לא היטיבו עמהם. לכך עושים זכר במרור שתחילתו רך שעל ידי זה נעשה סופו מר יותר כלענה. (כתב סופר עה"ת)
- ל. **לֹא תִנְיֶה עֲלֵיהֶם בְּרָזֶל**. (דברים כז ה) נאמר על בניית המזבח, וכן נאמר ליהושע **עֲשֵׂה לָךְ חֲרֻבוֹת צָרִים וְשׁוּב מִלֵּא יִשְׂרָאֵל שְׁנִית**. איתא במדרש (ב"ר לא ה) פ"י גלבין דטינרא, ופ"י צורים כמו **וַתִּקַּח צִפְרָה צֵר** (שמות ד, כה). לפי שהברזל לא היה לו חלק בקדושה לזה לא נזכר סכין בתורה, שאף בעקידה נאמר **וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכָלֹת** (בראשית כב י) דבר שחותך ואוכל. (הש"ך עה"ת) והמל את בנו כאילו מקריב קרבן על גבי המזבח.*
- ל. ל"ט מלאכות שיעבדו את ישראל במצרים. שנאמר **וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַרְפָּף** (א יג) **פָּרֶךְ** עולה בא"ת ב"ש ל"ט (וג"ל בגמטריא 39). וכשיצאו מצרים הזוהרים על ל"ט מלאכות שיזכרו שיעבוד מצרים בזה. (ר"ה פלטיאל)*
- מ. מומחה הוא לדיבור – שהרי הלויים בבית המקדש עבודתם הוא בדיבור (ערכין יא), א"כ וודאי הוא מומחה לזה. (טעמא דקרא)
- נ. נ' אמה – איתא במשנה (ב"ב ב ט) מְרַחֵקִין אֶת הַנְּבִלּוֹת אֶת הַקְּבֻלוֹת וְאֶת הַקְּבֻרוֹת וְאֶת הַבְּרָסָקִין מִן הָעִיר חֲמִשִּׁים אַמָּה. והוא משום ריח רע. **וַיִּפְּן פָּה נֹכַח** – פ"ה נ-כ"ה בגמטריא נ' שהרחיק נ' אמה מן העיר, משמיענו הכתוב שיש חיוב לקבור גם עכו"ם דכתיב **לֹא תִלִּין נְבִלָתוֹ** ובני נח גם מצווין לקבורו. (פרדס שמא')
- ס. סכנה גדולה היא למרים מאחר ופרעה ציווה למיילדות **אם בן הוא וְהָמָתָן אוֹתוֹ** (א טז) ומרים היא פועה הפירה בפרהסיא גזירת פרעה בכך שהמתינה לראות מה יעשה עם משה, ואם הדבר יתפרסם שהיא אחותו היא מסכנת את עצמה על שביטלה גזירת פרעה, לפיכך קיבלה שכר על זה. (פרדס שמא')
- ס. סניגור נעשה דין קטיגור ר"ת **סנדק** – איתא בזוהר (פ' פקודי רנ"ה ע"ב) בזמנא דאתגזר בר נש כו' ההיא ערלה דגזרין ושדינן ליה לבר, כדין קיימא ההיא סטרא אחרא וחמא דהאי איהו חולקיה מקרבנא דא, כדין אתבר ולא יכיל לשלטאה ולקטרגא עילו, וסליק ואתעביד סגוריא על ישראל קמיה קודשא בריך הוא. (טעמי המנהגים בשם מהרצ"א מדינוב).
- ע. עתידה יד ימין של משה רבינו לקבל את הלוחות מיד הקב"ה, לפיכך לקתה יד שמאל. **יָדוֹ פִּשְׁלָג** בגימטריא **בשמאל**. (373) (רבינו אפרים)
- פ. פניו למטה – זכר, פניה למעלה נקבה. (סוטה יא:) **עַל הָאֲבָנִים** בגימטריא **סימן הגדול**. (208) (רבינו אפרים)
- פ. פריעה ומילה הם שתי מצוות המעכבות זו את זו ולכן נאמר **למולת**, א"נ אחת למילה ואחת לציצין המעכבים את המילה (ירושלמי שבת פ"ט ה"ב)*
- צ. **דמים** ר"ת דם מילה יציל משה. (רבינו אפרים)*
- צ. צדיקים גמורים היו – מה כתיב למעלה **וַיִּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שְׁלֹשִׁים** וסמך ליה **וְאֵלֶּה שְׁמוֹת**, מוסיף על ענין ראשון, לומר לך שכולם צדיקים גמורים. [אף **וישרצו וירבו**] שנאמר (ישעיה ס כא) **וַעֲמַם פִּלִּם צַדִּיקִים**. (רבינו אפרים) א"נ בעבור שהזכיר בסוף פרשת ויחי **וַיִּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שְׁלֹשִׁים**, הזכיר את אחיו ברדתם שהיו מעטים ופרו ורבו. (א"ע).
- ק. קטנים היו – גרשום (בן ג' שנים) ואליעזר שנולד עתה, לפיכך הוצרך להושיב את אשתו תחלה כדי שתקבל את הבנים. (מושב זקנים) א"נ חשש יעקב מעשיו שהרי לאה היתה מיועדת לעשוי, דאיתא במדרש (ילקוט"ש קה) שכך היו התנאים שיהא גדול נושא לגדולה וקטן לקטנה, ורחל היתה יפת תואר לפיכך הקדים יעקב את בניו לנשותיו.
- ר. רעה הבאה כבר, שמתפלל שיוושע ממנה זוהי זעקה. תפילה על הרעה שלא תבוא, זוהי שוועה. (הגר"א)*
- ש. שקול משה כנגד שישים רבוא מישאל. (שה"ש רבה פרשה א' פס' ט"ו, ג). וזכר לדבר שאמרה **מִן הַמַּיִם מָשִׁיתָהוּ**. הרי נ' ה' ה' יתרים עולים ששים. (פנח רוא) שיכלה לומר ממים משיתו.
- ת. ת-כ-ה – משה רבינו ידע לייחד ייחודים ולצרף צירופים. וזהו שאמר **וַיֹּאמֶר לְרָשָׁע לְמַה תִּקְהָ רָעָף**. (בשם רבינו האר"י שער מאמרי רז"ל לשבת קכח, ב) שם זה רמזו בסופי תיבות 'ולך נאה להודות' וראשי תיבות 'כל הנשמה תהלה' (מאמרי רשב"י פ' בשלח)*

מקורות / חידודין *

א. **ספר החינוך מצוה שלה** - מדיני המצווה, כמה אזהרות וכמה זירוזין שהזירונו וזכרונם לברכה בעניין זה שלא להכאיב הבריות בשום דבר ולא לביישם, והפליגו בדבר עד שאמרו שלא יתלה עינו על המקח בשעה שאין לו דמים. וראוי להזהר שאפילו ברמז דבריו לא יהי נשמע חירוף לבני אדם, כי התורה הקפידה הרבה באונאת הדברים, לפי שהוא דבר קשה מאוד ללב הבריות, והרבה מבני אדם יקפידו עליהן יותר מן הממון, וכמו שאמרו זכרונם לברכה 'גדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שבאונאת דברים הוא אומר **נִרְאָתָּ מֵאֵל-לִהְיֶה** וגו'. ולא יהיה באפשר לכתוב פרט כל הדברים שיש בהן צער לבריות, אבל כל אחד צריך להזהר כפי מה שיראה, כי השם ברוך הוא הוא יודע כל פסיעותיו וכל רמיוותיו, כי האדם יראה לעיניו והוא יראה ללבב. וכמה מעשים כתבו לנו ז"ל במדרשים ללמד על זה מוסר.

ב. **אותו ולא אותה** - וא"ת למ"ל קרא תיפוק ליה דמצות עשה שהזמן גרמא הוא שנימול בשמיני ללידתו ונשים פטורות וי"ל כיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק לאו זמן גרמא הוא וא"ת אכתי מ"ע שהזמן גרמא הוא דאין מלין אלא ביום כדאייתא בפרק הערל (יבמות דף עב.) וי"ל דאתיא כמ"ד התם דמילה שלא בזמנה נוגעת בין ביום בין בלילה. (תוספות קידושין כט.)

ד. **שוי"ת כתב סופר** (י"ד ט"ו ק"א). והנה נתבאר כי בדרך הטבע מצות המילה סכנה היא ויש בה מסירות נפש ולזאת אפשר כי מבקש כל איש ישראל להראות כי הוא מקיים מצותו זאת במסירות נפש, ובהלכות שבת (ס"ה ש"ח ס"ז) שנינו דמכת ברזל חולי שיש בו סכנה הוא ומשום כך מצוה מן המובחר למול בכלי ברזל דווקא לקיים **פי עליך הרגנו כל היום**. (תהלים מד כג)

ה. **א"נ מרים** נולדה קודם אהרון ומשה. כמבואר בשמות רבה א, יג; תוספות בכורות ד, א. מאידך, לדעת הרמב"ן שמות, פרק ט"ו, פסוק כ 'אהרן היה הבכור במשפחה'. וכן לדעת הרשב"ם שם.

ז. **מצוה לחזור אחר יין אדם** אם אין הלבן משבח ממנו, שצ"ע אל תראה יין פי ותאדם, משמע ששחיבותו של יין כשהוא אדם ונאף על פי שקדוש של שאר ימים טובים ושבתות נהגין כהאומרים שאין צריך לחזור אחר יין אדם אם אינו משבח מן הלבן כמו שנתבאר בסימן ער"ב, מפל מקום גד' פוסות יש לנהג כהאומר שצריך לחזור אחריו, לפי שיש בו זכר לדם, שקהה פרעה שחט את בני ישראל. (שו"ע הרב, או"ח סימן תעב סעיף כו, ט"ז על השו"ע שם)

ח. **ותראה אותו פי טוב הוא**. תנא, רבי מאיר אומר: "טוב" שמו. רבי יהודה אומר: "טובה" שמו. רבי נחמיה אומר: הגון לנביאות. אחרים אומרים: **נולד כשהוא מהול**. ונחמיה אומר: **בשעה שנולד משה**, נתמלא הבית פולו אור. פתיב הקא: "ותראה אותו פי טוב הוא", ופתיב הקא: "וירא אלהים את האור פי טוב". (סוטה יב.) **אותו פי טוב הוא** בגימטריא **שנולד מהול** (471) ולכן אומרים **הודו לי-הנה פי טוב** במילה. (פענח רוא)

ל. רק לאחר שדוד הכה את גלית ונעשה נס שהשליט הקב"ה את הרך הוא הברזל על הקשה הוא האבן, נהגו לחתוך בסכין.

כתב המלבי"ם (יהושע ה ב) - ור"ל דאחר שאז הזה עליהם ג"כ לטהרם מטומאת מת כמ"ש חז"ל (יבמות עא ב). לכן לא יכול למולם בחרב ברזל שהוא כלי וחרב הרי הוא כחלל ויחזור ויטמא, כמבואר ברמב"ם (פ"ה מה' ט"מ), לכן מלם בצור שאינו כלי.

ל. **למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים** - לכך קבעו זכר ליציאת מצרים ושמעתי מהר"ם שיש במדרש לפי שבמצרים עבדו בהם בישראל בפרך ופר"ך בא"ת ב"ש וג"ל שהם מלאכות ארבעים חסר אחת וכשנגאלו ממצרים הזהירם על השבת לשבות מאות' ל"ט מלאכות. (תוספות פסחים ק"ז):

פ. **משנה שבת יט ו** - אלו הן ציצין המעכבין את המילה, בשר החופה את רוב העטרה. ואינו אוכל בתרומה. ואם היה בעל בשר, מתקנו מפני מראית העין מל ולא פרע את המילה, כאלו לא מל. וי"ל דמתחלה חתכה צפורה ערלת בנה והמלאך הרף קצת ממשוה ולא הרף לגמרי וע"כ עשתה אח"כ הפריעה והציצין המעכבין את המילה ואח"כ הרף המלאך ממנו לגמרי אז אמרה **חתן דמים למולת**, פירוש גם על הפריעה ועל הציצין המעכבין. (פרדס שמאי)

אייתא בירושלמי (נדרים דף יג, א פרק ג הלכה ט) הה"ד (שמות ד) **ויהי בדרךך במלון**. ואמר רשב"ג חס ושלום לא ביקש המלאך להרוג למשה אלא לתינוק. בוא וראה מי קרוי חתן משה או התינוק. אית תניי תני משה קרוי חתן. אית תניי תני התינוק קרוי חתן. מאן דאמר משה קרוי חתן. חתן דמים מתבקש מידך. ומאן דמר התינוק רוי חתן. חתן במדים את עומד לי. (שם) **ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו** וכו'. ר' יודה ורבי נחמיה ורבנין. חד אמר לרגליו של משה וחרנה אמר לרגליו של מלאך. וחרנה אמר לרגליו של תינוק. מן דמר לרגליו של משה הילך גזי חובך. מן דמר לרגליו של מלאך הילך עבד שליחתך. מן דמר לרגליו של תינוק נגעה בגוף התינוק. (שם) **וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולת**. מיכן לשתי מילות אחת למילה ואחת לפריעה אחת למילה ואחת לציצין. לרגליו של תינוק נגעה בגוף התינוק, פירוש מרוב המהירות נגעה בצור גם ברגליו של התינוק וחתכה גם שלא במקום המילה. מה שחתכה הערלה זה גוף המצוה אבל מה שנחתך גם ברגליו זה דם ניקף ומרצה כדם עולה. וזהו **חתן דמים למולת** נתחייב תרי דמים עבור המילה. (טעמא דקרא)

אייתא בגמרא (כתובות י.) אמר רבי אלעזר: "מזבחה" — מזיז, ומזין, מחשב, מכפר. היינו המזבחה מועיל ליד' דברים הללו המחילים באות מ'. וזהו שאמרה **פי חתן דמים**. ד' — מ"ם אתה לי היינו ע"ד 'אותיות מ', ניצל משה רבינו ממיתה. לפי שהמילה מכפרת כמו קרבן. (מלאך הברית)

נראה לי בס"ד על פי מה שאמר רבינו מהר"ח [מורנו הרב רבי חיים ויטאל] ז"ל שעל ידי המזבחה נתקנים הדצח"ם [הדומם, צומח, חי, מדבר] דהיינו על ידי כונת המקריב שהוא חי מדבר, והקרבן שהוא חי בלתי מדבר, ונסכים וסלתות שהם צומח, והמלח שהוא דומם. ולכן כנגד ד' תיקונים הנזכר נקיש הכא ד' תוארים פעולות טובות שהם מזיז ומזין מחשב ומכפר. **מזבחה מזיז ומזין, מחשב ומכפר**. - נראה לי בס"ד על פי מה שאמר רבינו מהר"ח [מורנו הרב רבי חיים ויטאל] ז"ל שעל ידי המזבחה נתקנים הדצח"ם [הדומם, צומח, חי, מדבר] דהיינו על ידי כונת המקריב שהוא חי מדבר, והקרבן שהוא חי בלתי מדבר, ונסכים וסלתות שהם צומח, והמלח שהוא דומם. ולכן כנגד ד' תיקונים הנזכר נקיש הכא ד' תוארים פעולות טובות שהם מזיז ומזין מחשב ומכפר. ובוזה יובן רמז הכתוב (משלי ל, לג) **ומיץ אף יוציא דם**, דהמזבחה יש בו ארבעה פעולות טובות שהם **מזיז ומזין מחשב ומכפר** דראשי תיבות שלהן ד' פעמים מ' והיינו **דם** רוצה לומר ד' פעמים **מ"ם** ונאף שהוא הכעס והרוגו שראוי להיות על ידי העונות המזבחה שבו יהיה ד' פעמים מ"ם מוציאו ממחנה ישראל. (בן יהודה שם)

צ. **א"נ מוסיף על ענין ראשון ונקיט יוסף** (בראשית נ כו) **ונאולה שמות** שצווה להם שלא ישנו את שמותיהם, ואמר להם אע"פ ששינו את שמי וקורין אותי **צפנת פענח** (שם מא מה) אתם אל תשנו שמותיכם. (בעה"ט) **א"נ מוסיף על ענין ראשון שמצד מיתת יוסף דומה כאילו עכשוו המה באים**, אבל מכל מקום אע"פ שיוסף מת הנה יעקב לא מת לכך נאמר **את יעקב** שהיו עדיין עם יעקב וזכותו של יעקב עמד להם, בזכות מה שהיו גדורים מעריות ולא רצו לישא מן המצטריות שטופי זימה ונשאו נשים כולם קודם בואם למצרים, זה שנאמר **איש ובייתו באו**. (כלי יקר)

ר. מכתב אליהו — כשמבקש קודם שעשה לו רעה שלא יעשה לו הרעה זוהי שוועה. בעת שעושה לו רעה הוא צועק בשעת כאב שיושיע לו זוהי זעקה. (חבוק א ב)

ת. **כתב רבינו בחיי** - ודע כי ההכאה הזאת בלשון היתה כי המית אותו ברוח שפתיו, וכן דרשו רז"ל שהרגו בשם המפורש והראיה ממה שכתוב **הלהרגני אתה אמר** באמירה בלבד ושם המפורש של מ"ב אותיות היה, ויש בכתוב התעוררות על זה, וכן אמר דוד ע"ה (תהלים מד) **בך צרינו נגנח בשמך נבוס קמינו**. ואמר זה על מ"ב אותיות ועל זה נאמר (תהלים קמח) **פי נשגב שמו לבדו**, וזהו כי הוא אמר **ויהי וזהו (איוב כו) תלה ארץ על פלי מה והבן זה**, ובכח השם הזה אמר משה **עלה שור עלה שור**, וכן מצינו באלישע הנביא באותם נערים שהתקלסו בו והיו אומרים לו (מלכים ב ב) **עלה קרת עלה קרת הזכיר בו הכתוב וינפן אחריו ויראם ויקללם בשם י-הנה** והוא שם בן מ"ב אותיות ולכן נהרגו מ"ב ילדים הוא שכתוב (שם) **ותצאנה שמיים דמים מן היער ותבקענה מהם ארבעים וישני ילדים**, ובא לשון נפך **את המצרי כלשון (מלכים ב ב) וינצא מלאך י-הנה ויך בקמחנה אשור**, שאין הכוונה הכאת יד כי אם הכאת כח.

אייתא בחז"ל - שהשם הקדוש: כה"ת הוא השם השמיני משם ע"ב שם זה יוצא מר"ת של הפסוק הידוע: **ל' ה'נשמה ת'הלל... י-ה הללויה** שהוא שם קדוש ונורא, שם של הגנה. הן האותיות העוקבות ברשימת הא-ב, לאחר שם ש-ד-י שהן אותיות: ת-ה-כ. והוא יוצא מסופי הפסוק: **ואהבת את י-ה ו-ה א-להיך**, סופי תיבות כה"ת. וכן בר"ת: **"תחת כנפי השכינה"**. שם זה הוא הגנה מקטרוגו של היצר הרע וכן הוא גם צינור דרכו פרנסה בשפע.

שם זה גם רמוז בסופי-תיבות של סיום הברכה "ברוך.. הטוב שמך ולך נאה להודות". יש האומרים כי שם זה היה חרוט על מגינו של דוד המלך. יש הכותבים שם זה על הפרוכת ורומזים לשתי מילים: **כתר התורה**. שם **כ-ה-ת** נמצא בדיוק 26 פעמים בתנ"ך בראשי-תיבות.

שבעים פנים לתורה, לעיתים תהיה יותר מתשובה אחת

התשובות אינם להלכה למעשה, הערות והארות יתקבלו בברכה

לעילוי נשמת הרב חפץ בן אסתר זצ"ל